

σμός, έχει τὸ Χρῆος. Ἡ πίκρα τοῦ θανάτου, ὅση κι ἂν εἶναι, γλυκίνεται με τέτοια μεγάλα, φιδρύνεται ἡ ψυχὴ. Τί κλαίς τὸ λοιπόν, τί ἀνυστερνάζεις, ἀφοῦ ἔπεσε ἡρωας ὁ γιός σου;»

— «Σερβία τρισμάκαρη, Βέλγιο ξικουστό, περίφημο Μαυροβούνι, ἐσῆς συλλογιόθυμοι καὶ κλαίω, γιατί σῆς ζουλέδω. Ἐσεῖς πολεμήσατε καὶ καταστράφηκατε. Ἀπολέμητη καταστράφηκε ἡ Ἑλλάδα. Ἐσεῖς τὰ καταστραμμένα θάναστηθήτε μεγαλύτερα καὶ πῶς δυνατό. Ἡ Ἑλλάδα τσακισμένη, θὰ κοίταται χάρω γιὰ πάντα καὶ ἀνάσταση δὲν ἔχει. Δὲν κλαίω, Ρήγα, πὼς ἔχασα τὸ γιόμου. Κλαίω πὼς μάννα δὲν ἔχω».

— «Δάσκαλε, δάσκαλε, μὴν τὰ λές ἀπὸ καὶ πονῶ. Ἡ Ἑλλάδα αἰώνια εἶναι, περαστικά τὰ κακά της. Πάντα νὰ πιστέβης στὴν Ἑλλάδα».

— «Ποιός εἶναι, ποιός εἶναι κι ἀπὸ ποῦ ἔρχεται κείνος πὼς παισιμάτωσε νὰ μάθῃ τὸ φόβο σ' ἓνα ἔθνος ἀντρεπωμένο; Θερτὴ μὴ μέρα τῆς τρομάρας, πὼς ὁ ἴδιος θὰ φοδηθῇ τὸ ἔθνος, ἔσκν τὸ ἔθνος ξυπνήσῃ καὶ καταλάβῃ. Τὸ ἔθνος πὼς τὸ κατάντησε ἀπὸς νὰ πάρῃ ἔχ μόνον τῆς ἀτιμίας τὸ δρόμο, μὰ ἕως ἀκόμη πῶς ἀδιόρθωτα, τὸ δρόμο τῆς ἀκρίσιος. Ποιός εἶναι, ποιός εἶναι ἀπὸς πὼς πρόδωσε τὴ Σερβία, πὼς τόλμησε νὰ προδώσῃ τὸ Ναβαρίνο; Ποιός εἶναι, ποιός εἶναι ὁ Ἀνέλληνας πὼς παράδωσε στὸ Βούλγαρο τὴν πατρίδα, πὼς ἔκαμε τὴν Ἑλλάδα πόρνη τοῦ Τσάρου τῆς Βουλγαρίας;»

— «Σώπα, σώπα καὶ μὴ χολοσκάνης μὴ θυμώνης, χρυσὸ μου πατέρα. Ὅταν περνᾷ ἡ μπόρα, δταν κρύβεται, ἔτα σέρνεται ὁ ἄθρωπος κατὰ γῆς, ὁ ποιητὴς μὲ τὸ φτερό του ἀναβαίνει στὸν οὐρανό. Τὴν καρδιά σου σφιξε στὸν πόνο, ρίξε τὴ ματιά σου πρὸς τὰ ρωμαϊκά τὰ χώματά μας. Τὸ ἔργο σου δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ ἀτέλειωτο. Προσμένουμε ἔσα μᾶς ἔταξες, ἔσα μᾶς χρωστέας, τὸ μεγάλο σου τὸ Ταξίδι, τὸ μεγαλύτερό σου τὸν Ἀκρίτα. Διψοῦμε γιὰ χαρὸς. Μέσα μας ἀκοίμητο καίει τὸ φῶς τῆς ἀγάπης. Εἶθε ἡ ἀγάπη μας ἀπὸ τὴ νὰ σοῦ χαρίξῃ τὴ γαλήνη πὼς χρειάζεται ἡ ζωὴ σου, ἡ ἀγάπη μας γιὰ τὴν Ἰδέα».

— «Σ' ἀκούω καὶ τὰ δάκρυα μου καίει τὰ ματόκλαδά μου. Τὰ νιάτα σου μὲ τρικινούνα, ἡ φιλία σου μὲ ταραίζει, τὰ λόγια σου, πὼς πιστὰ σοῦ τάντιγράφω, μὲ ἀνησυχούνα. Μὰ γιὰ τόνομα, μὴ, μὴ μὴ μὴ μὴ μὴ μὴ μὴ πῶς γιὰ τὴν Ἰδέα. Ἰδέα δὲν ὑπάρχει. Τὸ πιστεύω μὴ φορὰ πὼς εἶχαμε μὴ Ἰδέα καὶ μετ', μὴ Ὀδηγήτρα. Ἰδέα Ἐθνική, μὴν προσμένης σήμερις ἀπὸ τοὺς ἄθλους, ἀπὸ τοὺς Βουλγαροπατημένους».

— «Πιτέρε, μὲ ἀπελπίζεις. Τί δηλαδὴ; Μήπως τάχα εἶμαστε πῶς τελειωμένοι, ἀποσκοτωμένοι; Ἄχ! ἐοῦ τουλάχιστο ζῆς στοὺς τόπους τοῦ Ἡρωῆμοῦ. Ἐσῆνα καὶ οἱ πόνοι σου ἔχουν φῶς. Ἐσοῦ γιὰ τὸν πολιτισμὸ πολεμάς, γιὰ τὴν ἀθρωπότητα, καλὸ τί λέω; Ἐσεῖς ἐκεῖ ἀπάνω ἀγωνίζεστε γιὰ τὰ ἔθνικὰ τῆς Ἑλλάδας τῆς ἀρχαίας. Φτάνει νὰ βγῆς στὸ

δρόμο κι ἀνταμώνεις παλληκάρια... Ἐσεῖς ἄνω ἔδω;»

— «Ἐβγα, παιδί μου, στοὺς δρόμους καὶ σὺ! Ἐβγα! Μπορεῖ νὰ πικνῆτῃς καὶ στὴν Ἀθήνα τὸν Ἑλληνα τὸ Μεγάλο. Πρόσεχε ἑμῶς. Νὰ σκύψῃς ἀμέσως τὸ κεφάλι, νὰ τὸν προσκυνήσῃς. Νὰ τὸ σκύψῃς, ἀκούς; Γιατί ὁ Ἑλληνας ἀπὸς λέγεται ΑΒΦΤΕΡΗΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.»

ΤΥΧΑΡΗΣ

ΔΥΟ ΓΡΑΜΜΑΤΑ Κ' ἘΝΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Φίλε «Νουμά»,

Σοῦ στέλνω κάποιον χειρόγραφο τοῦ Μητσάκη φυλαγμένο στὰ χαρτιά μου ἀπὸ τὰ 1880 πὼς μὲ τὸ πρόσφερον ὁ ἴδιος: «Μία ἐπιστολὴ καὶ ἓν ποίημα». Τὸ χειρόγραφο τοῦτο, ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα τοῦ συγγραφέα τῆς «Φλογέρας» καὶ τῆς «Κυρὰ Κώστανας». Ἔταν ὁ λογισμὸς τοῦ ἐφεγγε γαλήνα καὶ ἡ καρδιά τοῦ στάλαζε τὴν καλοσύνη, εἶναι κ' ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ, καθὼς στέκεται μοναχικὸ δείγμα τῆς δεξιότητος τοῦ ποιητῆ καὶ τοῦ Στίχο. Κι ἀκόμα σημαντικότερο, γιατί μᾶς δίνει νὰ στοχαστοῦμε πὼς ἔδλεπε καὶ πὼς ἔκρινεν ὁ Μητσάκης ἓνα του φίλου καὶ θαυμαστὴ καὶ σύντροφο στὴν ἀγάπη τῆς Τέχνης, πὼς ἔγραφε ὁδηγημένος ἀπὸ τὴ Μοῦσα Συμπάθεια.

Καὶ τὸ γράμμα καὶ τὸ τραγοῦδι, καθὼς φανερὰ δείχνεται, τὰ γέννησεν ἡ ἐντύπωση πὼς τοῦ προξένου τὸ ἀκούσμα τῆς ὁμιλίας μου στὸ σύλλογο «Παρνασσός», ἓνα βράδι, στίς 20 τοῦ Μάρτη τοῦ 1890. Διάβασα τότε τρία μου ποιήματα πὼς φανήκαν ὑστερὰ στὰ «Μάτια τῆς Ψυχῆς μου», τὸ «Ἄθος», τὸ «Τραγοῦδι τῶν Βουνῶν» καὶ τοῦ «Τάρους τοῦ Κεραμικοῦ» μαζὶ μὲ μὴ σὲν περὶ λόγος εἰσαγωγὴ πὼς τυπώθηκε εἰς ἡμέρας ἐκείνας στὴν «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλά μὲ τίτλο «Πὼς ἐννοοῦμεν τὴν Ποίησιν» τὸ πρῶτο σχεδιάσμα τοῦ φιλολογικοῦ μανιφέστου πὼς προλογίζει στὰ «Μάτια τῆς Ψυχῆς μου».

Ἐάχοντας γιὰ τὸ χειρόγραφο τοῦτο, βρέθηκα μπροστὰ καὶ στὰ πέντε φύλλα τοῦ «Ἄστους», (Φλεβάρης τοῦ 1894), τὰ παραγομισμένα ἀπὸ τὴν ἐπιφυλλίδες τοῦ Μητσάκη τοῦ ἴδιου, πὼς ὅσο κι ἂν ἐπιγράφονται: «Ὀλίγα λόγια», δὲν εἶναι παρὰ ποταμὸς καταβασμένος καὶ ξεχειλισμένος καταπάνω μου μὲ τὴν πρόθεση ἀλύπητα νὰ μὲ ξεριζώσῃ. Ἡ ἐναντίο μου αὐτὴ φοδερὴ ἐπιστρατεία ὀργανώθηκε στὴν Κέρκυρα, ἐκεῖ πὼς εἶχε καταφύγει ὁ ποιητὴς κωνηγημένος ἀπὸ τῆς Ἐρινύος τῆς ἀρρώστιας τῆς ἀρρώστιας πὼς ἔσπασεν ἐκεῖ τρομαχτικὰ καὶ ἀνάγκασε τοὺς θλιμμένους τοῦ φίλου νὰ τὸν ἀπομονώσουν καὶ νὰ τὸν περιορίσουν.

Τὸ κριτικὸ αὐτὸ κεραυνοβόλημα, εἴτανε κακὴ πράξη ἀπὸ μέρος τῆς ἐφημερίδας «Ἄστου» νὰ τὸ δεχτῆ

καί νά τοῦ δώσῃ ὀρμητήριον τίς στήλες τοῦ μέ ἄλλῃ τῇ γνώσῃ πῶς ὁ συγγραφέας τῶν ἐπιφυλλίδων αὐτῶν εἴτανε πιά δηλωμένος ἄρρωστος, ἐπομένως ἀπρόσβλητος ἀπό μένα καί ἀπαραθίκτος· κ' ἔτσι ἐνθ' ἀπό τῆ μέ μέρει εἶμουν ὑποχρεωμένος νά ὑπομείνω σιωπηλῶς καί ἀνυπεράσπιστα τὴν ἐπίθεσιν ἀνθρώπου ποῦ δυστύχησε καί καύει νά λογαριάζεται, ἀπό τὴν ἄλλῃ τῇ μερὶ ἀφίνα τὸν ἑαυτὸ μου ἀσκέπαστο σὲ χτυπήματα ἐνὸς δυνατώτατου χειριστῆ τοῦ λόγου, ἀκόμα καί στήν ἡρώσια του, ἢ, καλύτερα, δυνατώτατου κ: ἀπό τὴν ἀφορμὴ τῆς ἀρρώστιας τοῦ χτυπήματα ποῦ σὲ περιστασὴν ἄλλῃ θὰ εἶχα χρέος ἢ θὰ εἶχα ὄρεξιν νά τὰ ἀποκρούσω, ἀντιχτυπώντας καθὼς ταίριαζε.

Μολαταῦτα δοκίμωσα μιὰ παράξενη εὐχαρίστησιν ξαναδελέποντας τὰ «Ὀλίγα λόγια» τοῦ Μητσάκη. Μὲ ἔλο τὸ σὲ πολλὰ ἀερινό τοῦ φούσκωμα εἶναι: λαμπρογραμμένα καί συγκεντρώνουσι κ: αὐτὰ σὲ μιὰ σάν ὑστερηγὴν ἐναγώνια προσπάθεια καί τὰ χαρίσματα καί τὰ ψεγάδια τῆς σκέψης τοῦ καί τῆς τέχνης τοῦ. Καί πολλὸ περισσότερο, μᾶς δίνουνε κ: αὐτὰ νά στοχαστοῦμε πῶς, ὑστερ' ἀπὸ πάντε χρόνια, ἔδλεπε κ' ἔκρινεν ὁ Μητσάκης τὸν ἴδιον τοῦ τό φίλου καί θαυμαστή, ὀδηγηθέντος ὄχι: πιά ἀπὸ τὸ λευκὸ φῶς τῆς Συμπάθειας, ἀλλὰ συρμένος ἀπὸ τὸν πόρνον δαίμονα τοῦ Πάθους ἀλόγιστου, σὲ ἄλλῃ τοῦ τὴν πλατωσια καί σὲ ἄλλῃ τοῦ τὴν ἐνταση.

Ὅπωςδήποτε πολλὸ θὰ ἐπιθυμοῦσα νά μὴ λείψῃ τὸ κατάρθωμα τοῦτο ἀπὸ τίς σαλίδες τοῦ βιβλίου ποῦ μπορεῖ νά συγκεντρώσῃ, ἀρχὰ ἢ γλήγορα, τὸ σημαντικὸ ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Μητσάκη. Συλλογίζομαι τὴν ὄρα τούτῃ ἔλους ἐκείνους, ποῦ δίκαια ἢ ἀδίκαι, μπορεῖ νά τοὺς ἐνοχλῶ μὲ τὴ δουλειά μου σ' αὐτὸ τὸν τόπον ἢ καί μὲ τὴν παρουσία μου σ' αὐτὸ τὸν κόσμον, δυστυχήματα ποῦ ἐν εἶναι σὲ χέρι καί τοῦ πιά καλοπροαίρετου νά τὰποφύγῃ. Τοὺς συλλογίζομαι, κ' ἐπειθὴ ἀιστάνομαι νά μὲ τραβᾷ μιάν ἀνεξήγητη συμπάθεια πρὸς ἐκείνους ποῦ καταλαβαίνω πῶς μὲ ἀντιπαθοῦν, ἢ, θελα νά τοὺς προξενήσω κάποια χαρὰ. Βεβαιώνω πῶς διαδάζοντας τὰ «Ὀλίγα λόγια» τοῦ μαζὶ μεγάλου μου καί φίλου καί πολέμου θὰ περάσουν ἡδονοστάλαχτες στιγμῆς.

Ἐποσημείωση. Στὸ τύπωμα τῆς «Ἐπιστολῆς κα τοῦ Τραχυδαίου» παρακαλῶ τὸ «Νοῦμα» νά φυλάξῃ εὐλαδητικὰ καί τὴν ὀρθογραφία τοῦ χειρογράφου· ἔλα ἔχουν τὸ λόγο τους καί δείχνουν καί.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΙ ΕΝ ΠΟΙΗΜΑ

Πρὸς τὸν Κύριον Κωστήν Παλαμᾶν

Ἀγαπητέ μου Κωστή.

Θὰ παραξενευθῆς βεβαίως πολλὸ βλέπων κάτωθεν τῶν ὀλίγων ἐπομένων ἔλωσ προχείρων καί ἄνευ τῆς πικραμικρᾶς ἀξιώσεως στίχων, τῶν ἀπροσδοκῆται, τὸ . . . ἔνομά μου. Τὸ πρᾶγμα εἶναι ὅτι: λίαν ἄηθες δι' ἐμὲ — μὴ καταλέγοντα εὐτυχῶς, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ποιήσιν, μεταξὺ τῶν ποιητῶν μέχρι τοῦδε παντὸς εἶδους ἀμνηστημάτων μου, ἢ εὐθυμὰ τινα νεκρὰ στιχογραφήματα, ἐκ τῶν ἀσημάντων ἐκείνων δημοσιογραφικῶν, τῶν λησμονουμένων τὴν αὐτὴν τῆς ἀναγνώσεως στιγμῆν, εἰς τὰ διάφορα σατυρικὰ φύλλα τοῦ καιροῦ. Δὲν ἀμφιδόλλω δὲ εἶ πολλῶν θὰ κινήτῃ ἔως καί τὸ μειδίαμα. Ἐὰ αἰφνίδιον ὅμως τοῦτο καί τὴν παρὰ δέξον ἀσέως — ἔπερ σπεύδω καθησυχάζων σε νά σὲ διαβεβαιώσω ὅτι ἐλπίζω νά μὴν ἔχη καμμίαν συνέχειαν — ἀφείλεται, ὡς θὰ ἐννοήσῃς ἀμέσως καί ὀφείεις, μόνον καί μόνον εἰς τὴν ὄχι: πολλὸ συνήθη ἐντόπωσιν, ἣν ἐπαφῆκεν εἰς τὸ πνεῦμα μου ἢ πρόσφατος ἐν τῷ «Παρηασῶ» ἀκράσις τῶν τελευταίων ποιημάτων σου καί τῆς συνοδουσᾶσθς αὐτὰ εἰσχωγῆς, ἐν ἣ ἐκτίθενται: αἱ περὶ ποιήσεως ἐν γένει καί ἰδίᾳ, τῆς ἡμετέρας, σκέψεις σου. Αὐτῶν δὲ δὲν ἠθέλησα νά ἐκφράσω τίποτε περισσότερο, τίποτε ὀλιγώτερον, ἢ τὴν ἐντόπωσιν ταύτην. τὸ συναίσθημα ὅπερ τὴν παρεχολούθησε, καί τὸν πόθον — ἄ, πόσον αἰωνίως καί πικρῶς ἀνεκπλήρωτον! — ἐν τῇ τοιαύτῃ εὐρείᾳ, εἴην διετύπωσες αὐτὴν, τῆς ποιήσεως καί τοῦ ποιητοῦ ἀντίληψις θὰ ἠδύνατο νά διεγείρῃ εἰς ἐκὰς ὡς ἐμὲ ἀπλοσθητόν — ἐηλαδῆ μὴ ποιητὴν. Τώρα, ἂν ἢ ἐντόπωσις καί ὁ πόθος αὐτὸς εὐρεθοῦν παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα μὴ διατυπωθῆναι καί πᾶρα πολλὸ ἀδεξιῶς, καί τοῦτο πάλιν θὰ ἀφείλεται εἰς τὸ εἶ τι τὸ μόνον προσὸν ὅπερ ἔχουν ἔως αἱ ὀλίγοι αὐτοὶ στίχοι εἶναι ἢ συμφώνως πρὸς ἔλους τοὺς κανόνας τῆς ποιητικῆς σου σύνθέσις των — καί ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴν ἰδέαν καί ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς καί ὡς πρὸς τὴν γλῶσσον καί τὰς ἄλλας λεπτομερείας. Ὅπως βλέπεις, ἐλήφθη μεγάλη φροντίς διὰ νά μὴ λείψουν προπάντων οὔτε αὐταὶ αἱ τῶσον προσφιλεῖς σου συνιζήσεις. Ἐννοεῖς λοιπὸν ἐξ ἔλων αὐτῶν ὅτι ἂν ὑπάρχη τις ὑπόλογος δι' αὐτοὺς εἶσαι κυρίως καί πρᾶγματι: σὺ καί μόνος, διὰ τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἔκρινα ἀπαραιτήτων νά προτάξω καί τὴν μικρὰν ταύτην εἰσαγωγήν — μισομένον: σε καί εἰς αὐτὸ ἀκόμη — ὅπως ἀποδώσω τὰ τοῦ Καίσαρος, τῷ Καίσαρι, σοῦ φορτώσω δηλαδῆ εἰ δυνατόν τὴν δι' αὐτοῦ: εὐθύνην, μολονότι φέρουν τὴν ὑπογραφὴν μου.

Ἀθῆναι, 30 Μαρτίου 1890.

Ἐν θερμῇ ἀγάπῃ

ΜΙΧΑΗΛ ΜΗΤΣΑΚΗΣ